

NATALIA MARCZENKO

(Марченко Наталія Петрівна)

Biblioteka Narodowa Ukrainy im. W.I. Wiernadskiego

– Kijów (Ukraina)

Национальная библиотека Украины им. В.И. Вернадского, Киев

ORCID: 0000-0001-9814-0826

Сучасна українська біографічна книга для дітей і юнацтва: від глорифікації до глокалізації

Драматична, та ще більше героїчна доба військового протистояння народу України навалі рашизму, котрий вісім років поспіль відкрито намагається знищити українців на нашій суверенній землі, гостро актуалізує біографічну проблематику, в якій сконцентровано усе, на чому ґрунтується стійкість кожного суспільства: досвід, морально-етичні принципи і традиційні моделі поведінки поколінь. У цих умовах дослідники-біографи мають щоденно відповідати на миттєвий (часто ситуативний, провокативний, сформований прямою агресією в ході інформаційної війни) запит суспільства, чиї ідентифікаційні та ціннісні орієнтири весь час трансформуються. І в той самий час біографи покликані розважливо формувати, утримувати як цілісність та утверджувати в свідомості співгромадян науково виважений, фактологічний гуманістичний дискурс репрезентації людини. По суті, «Плинні часи» («Liquid times») Зигмунта Баумана¹ для українських науковців-гуманітаріїв сконцентрувалися у карколомний період – «роки війни», упродовж якого довелося постійно критично переосмислювати та модернізувати біографіку як знаннєвий і комунікативний ресурс суспільства. За словами Л. І. Буряк: „Світ кардинально змінився, а отже, наразі доводиться

¹ З. Бауман, *Плинні часи. Життя в добу непевності*, Київ 2013.

шукати відповіді щодо реорганізації біографічного простору з метою його подальшого дослідження та публічного використання”².

Ще складнішими постають ці завдання, коли йдеться про добір, форми реконструкції та донесення біографічної інформації до дітей і підлітків. Дослідникам, українським авторам і видавцям, громадянському суспільству в Україні упродовж років війни вдалося напрацювати моделі біографічних наративів, здатні об’єктивно, всебічно та цікаво представити різні (навіть завідомо провокативні чи не прийнятні для когось) життєписи українців та відомих людей світу читачам різного віку. Поступово пріоритетні позиції у біографіці для дітей і підлітків в Україні посіли загальнолюдські цінності та усвідомлення унікальності людської долі, котра (як і її реконструкції) завжди виходить за межі стереотипних уявлень і сьогочасних гасел, тому традиційні за радянської доби біографічні алгоритми героїзації чи демонізації постаті поступово стають неприйнятними. Як об’єкт наукового дослідження цей досвід переходу від глорифікаційних до глокалізаційних практик життєписання у царині книговидання для дітей, а також самі новостворені біографічні моделі, частина з яких є унікальними явищами книжкової культури, дають змогу частково простежити зміни ціннісних маркерів та самоідентифікації українського суспільства. Відтак, предметом нашого розгляду стали біографічні видання для дітей, що з’явилися в Україні з 2010 року³. А його метою – за допомогою методів критичної аналітики та компаративістики на вітчизняному досвіді простежити, як саме притаманна посттоталітарним суспільствам глорифікація жюиттєписів у книжці для дітей поступилася місцем глокалізаційним практикам та які унікальні моделі біографічних реконструкцій виникли на цей час в Україні.

Головний напрямок наукових пошуків у біографічній царині в Україні наразі чітко означений професоркою, доктором історичних наук Л.І. Буряк: „...який вигляд за умов сучаних радикальних соціокультурних змін мусить мати національний біографічний

² Л.І. Буряк, *Українська біографіка «плинних часів»*, «Українська біографістика» 2020, вип. 19, с. 35, Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського, http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2020_19_5 [доступ: 7.07.2022].

³ Джерельну базу дослідження становить вибірка de vizo з репертуару книг, представлених у фондах НБУВ та НБУ для дітей на 1.02.2022 р.

простір. [...] Чи спроможна біографіка як знаннявий та комунікативний ресурс і надалі впливати на суспільну свідомість, сприяти формуванню світоглядних переконань, етичних уявлень та громадсько-політичних ідеалів соціуму, його інтелектуальної та духовної культури?»⁴.

У засадничій статті «Українська біографіка «Плинутих часів»» (Київ, 2020)⁵ дослідниця висуває вимогу відмови від лінійності та стереотипів у біографіці, наголошує потребу розширення діапазону студій, орієнтованих на розмаїття персоналій зі «складною» біографією, актуалізацію біографії «Іншого», вирізняє модерні типи біографічних наративів, як ось «біографію-начерк» чи «біографію – мозаїку», що вже узвичаїлися в книзі для дітей. Фундаментальне дослідження «Біографіка: феномен культури і науки, інформаційний ресурс суспільства» (Київ, 2021)⁶ доктора історичних наук, професора, член-кореспондента НАН України, директора Інституту біографічних досліджень НБУВ В.І. Попика на основі аналізу значного масиву джерел обґрунтовує нагальну потребу пошуку оптимальних алгоритмів біографічних досліджень, які б відповідали глобальним викликам та різноманіттю запитів доби «плинної модерності», зокрема у царині книговидання для дітей і підлітків. Кращі напрацювання щодо пошуку та використання нових дієвих форм, творчих підходів, алгоритмів репрезентації, комунікації з читачами та користувачами біографічної продукції в Україні репрезентують видання останніх років Інституту біографічних досліджень НБУВ, зокрема колективна монографія «Українська біографіка ХХІ століття: мозаїка контекстів і форм» (Київ, 2021)⁷, один із розділів якої присвячено аналізу добору імен, моделей і наративних стратегій у біографічних виданнях для дітей і підлітків означеного періоду.

⁴ Л.І. Буряк, *op. cit.*, с. 35.

⁵ *Ibidem*.

⁶ В.І. Попик, *Біографіка: феномен культури і науки, інформаційний ресурс суспільства*, Київ 2021, Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського, <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004201> [доступ: 7.07.2022].

⁷ *Українська біографіка ХХІ століття: мозаїка контекстів і форм*, ред. В.І. Попик, Київ 2021, Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського, <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004200> [доступ: 7.07.2022].

Дослідження біографічних видань безпосередньо у колі дитячого читання в Україні все ще провадяться здебільшого як частковий аспект ширших наукових розробок у галузі педагогіки, соціальних комунікацій, книго-, пресо- та літературознавства. Найчастіше до них звертаються у своїх публікаціях Н.П. Марченко, Т.Б. Качак, Л.М. Овдійчук, Е.І. Огар, Н.І. Богданець-Білоskalенко, Н.М. Вернигори, А.Є. Здражко, А.А. Зелінської, В.В. Кизилової, Г.В. Корнєєвої, О.М. Левчук, А.І. Мовчун, О.В. Петренко, Н.А. Резніченко, М.І. Токар. Зокрема, упродовж останнього десятиліття різним аспектам біографіки для дітей присвятили окремі розділи в індивідуальних і колективних монографічних дослідженнях: Е.. Огар – «Дитяча книга в українському соціумі (досвід перехідної доби)» (Львів, 2012); В.В. Кизилова – «Художня специфіка української прози для дітей та юнацтва другої половини ХХ століття» (Луганськ, 2013); Н.П. Марченко – «Вітчизняні ресурси біографічної та біобібліографічної інформації: проблеми формування й використання» (Київ, 2016), «Історична біографіка в Україні: проблеми, завдання і перспективи розвитку досліджень, видавничої та інформаційної роботи» (Київ, 2019), «Українська біографіка ХХІ століття: мозаїка контекстів і форм» (Київ, 2021); Т.Б. Качак – «Тенденції розвитку української прози для дітей та юнацтва початку ХХІ ст.» (Київ, 2018); Л.М. Овдійчук – «Сучасна проза для дітей : жанрово-стильові особливості» (LAP Saarbrücken, 2018).

У найпростішому наближенні біографічне знання можна розглядати як сукупність усталених на даний момент у конкретній спільноті біографічних реконструкцій (фактів, наративів та практик). За своєю природою воно є невичерпним, неповним і суб'єктивним, бо такою ж мірою відображає постать біографа як і персоналію, котру досліджують. Це важливо наголосити, бо не факти людського життя, а моделі біографічних реконструкцій і добір персоналій стають нині визначальними у щоденних практиках, опиняються у центрі дискусій, культурних і політичних трансформацій та навіть інформаційної війни.

Водночас біографічне знання – одне з найдавніших у виховному інструментарії людства. Уже на рівні усного передання, фольклорної традиції воно акумулювало основні відомості про історичну тяглість спільноти, її цінності та поведінкові моделі, означувало межі «свого» та «чужого» – по суті було ключовим артефактом

збереження і трансформації соціальної пам'яті, котра (за В. Яковлевою⁸) реалізується шляхом діалогу між поколіннями, що добирають наративи для переказування та обговорювання задля конструювання – «пригадування» єдиної для спільноти узгодженої картини буття, в якому часточка окремого індивіда взаємовідносна з цілісною картиною світу спільноти. Саме цей неперервний природний діалог поколінь формує у суспільстві потребу в традиційному пантеоні та змінних способах нарації щодо включених до нього постатей, а також провокує їх постійне часткове оновлення. Діти – «наше майбутнє» саме тому, що: „...ми покладаємося на них задля неперервного відродження і актуалізації нашої спільної культури і знання, що містять зокрема й пристосування до змін”⁹.

Відтак, у дискурсі книги для дітей і юнацтва біографічне знання може розглядатися як один із найпотужніших засобів формування свідомості особистості, що прямо пов'язано зі становленням її ідентичності та здатністю формувати суспільно прийнятні життєві стратегії. У межах біографічної прагматики воно є також однією з «м'яких соціальних технологій» та джерельною базою дослідження історії конструювання смислів у соціокультурному бутті спільнот, колективної пам'яті.

У цьому контексті біографічне читання, на думку американського дослідника дитячого читання В.Б. Лукенбіла (W.B. Lukenbill), є: „...головним елементом у соціальному контексті, який формує наші погляди на себе та на інших”¹⁰.

А біографічна книга для дітей, відповідно, виступає «лакмусовим папірцем» ціннісних змін, які відбуваються в суспільстві. При цьому добір персоналій відображає балансування між вимогою збереження традиційних цінностей і потребою постійного оновлення життєвого досвіду, а форми нарації та закладені в них ціннісні імперативи – напрям розвитку основних маркерів самоідентифікації особи на різних проміжках становлення спільноти та особистості у ній.

⁸ V. Yakovlyeva, *Children's Agency in Remembering: An Intergenerational Approach to Social Memory*, in: *Bringing Children Back into the Family: Relationality, Connectedness and Home*, eds. S. Frankel, S. McNamee, L.E. Bass, “Sociological Studies of Children and Youth” 2020, vol. 27, p. 57–71.

⁹ Ibidem, p. 56.

¹⁰ W.B. Lukenbill, *Biography in the lives of youth: Culture, society, and information*, Westport 2006, p. 12.

Біографічний дискурс України був деформований її довгочасним колоніальним становищем і перебуванням у межах впливу та зіткнення низки тоталітарних режимів. Фундаментальне дослідження «Антропологічний код української культури і цивілізації» (Київ, 2020)¹¹ засвідчує, що формування комплексу транзитних за своїм характером, здатних успадковуватися стереотипів у свідомості окремої людини та групи людей в Україні прямо пов'язане з насадженням ззовні парадигми «руського міра», а ще раніше – теорій коду так званої «общеруской» культури, канонічної території, цивілізації, спільного коріння тощо. Однією із найбільших площин такого тиску була біографічна царина, зокрема в сегменті шкільництва та кола дитячого читання. Так, довгий час в Україні добір персоналій і форми їхньої біографічної реконструкції (як щодо діячів-українців, так і щодо будь яких життєписів українською мовою) повністю регламентувалися, зазвичай прямими вказівками державних інституцій¹². Також на рівні формування пантеону активно впроваджувалися маніпулятивні технології. Скажімо, життєписи (та навіть окремі згадки імені чи факту!) борців за Українську незалежність, однозначно проукраїнських діячів історії та культури, науки й освіти повністю замовчувалися. Натомість формувалися та поширювалися пов'язані з ними «маркуючі» визначення із негативною конотацією, як ось «мазепинці», «бандерівці», «петлюрівці», «мельниківці» та інш. На противагу тому поняття «ленінця» чи того ж «стаханівця» підкріплювалися значними масивами різножанрової біографічної інформації, змалку перетворюючи ці персоналії у близькі та зрозумілі кожному взірці.

Так само маніпулятивним шляхом формувався образ «вторинності» та «приземленості» українських персоналій. Так, у шкільництві та книговидаванні для дітей і підлітків було відсутнє поняття

¹¹ *Антропологічний код української культури і цивілізації* (у 2 кн.), Київ 2020, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, кн. 1: https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/antropologichnyi_kod_book1.pdf, кн. 2: https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/antropologichnyi_kod_book2.pdf [доступ: 7.07.2022].

¹² Докладно див.: *Українські енциклопедії: типологія, стиль, функції*, Київ 2018; В.І. Попик, *Знакові постаті національної історії та культури*, «Українська біографістика» 2016, вип. 14, с. 8–28, Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського, http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2016_14_4 [доступ: 7.07.2022]; В.І. Попик, *Біографіка як феномен науки і культури*, «Українська біографістика» 2020, вип. 19, с. 15–32, Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського, http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2020_19_4 [доступ: 7.07.2022].

«академік», коли йшлося про діячів української культури (до прикладу, не згадували, що поети Микола Бажан і Максим Рильський – академіки-енциклопедисти), видатних учених у галузі технічних наук зазвичай скромно означували «інженер» чи «конструктор» (як ось, академіків Сергія Корольова чи Євгена Патона), а шляхетність походження, заможність і добра освіта видатних українців (на відміну від діячів російської культури – згадайте життєписи для дітей О. Пушкіна, Л. Толстого та навіть опоетизований образ царя Петра І) узагалі були стерті зі свідомості підростаючого покоління (навіть коли йшлося про Лесю Українку¹³ чи Максима Рильського), надійно завуальовані риторикою про «причетність до життя простого народу», «скромність побуту» та «постійну самоосвіту». Зрештою постійні регламентація та застороги сформували відповідні моделі біографічних наративів. Як слушно зауважує Л.І. Буряк: „Оскільки на біографічний жанр покладалася важлива місія у вихованні радянських людей, то концептуально він, не лише за змістом, а й за формою, мав відповідати канону: простіше – зрозуміліше – ефективніше. Біографія «героя», перш за все, мала надихати на служіння комуністичним ідеалам, радянській батьківщині, партії, народові тощо. Віра, жертівність, а основне, відсутність критичного мислення були стратегічними орієнтирами лінійної біографії. З огляду на це визначалось, що біографія людини не мала бути складною, інтригуючою, загадковою. Від початку в біографії, як і в самій людині, мало бути все зрозумілим, прозорим, а отже, передбачуваним”¹⁴.

У книзі для дітей та юнацтва ці тенденції виявилися у повсюдному пануванні глорифікації (англ. *glorification* – ушлявлення, канонізація, процес затвердження певної особи в ролі «особливої персони») – створенні на основі реальної біографії недосяжного ідеалу, образу «людини обраної», на яку слід рівнятися, але досвідом якої мало ймовірно скористатися. Це могла бути романтизована (у текстах для наймолодших – пасторальна, як ось «дитинство

¹³ Процес формування імперського погляду на постать Лесі Українки в книзі для дітей та його подальше подолання у роки незалежності розглянуто в статті: Н.П. Марченко, *Леся Українка та дитяче читання: генеза репрезентацій постаті письменниці*, «Українська біографістика» 2021, вип. 21, с. 144–165, Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського, http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2021_21_12 [доступ: 7.07.2022].

¹⁴ Л.І. Буряк, *op. cit.*, с. 37.

Тараса») чи реалістична (з використанням фактів і документів) оповідь. Але структура її залишалася незмінною та нагадувала життях святих: особливе дитинство, в якому вже помітна унікальність героя, «просвітлення» – відкриття свого істинного призначення; «діяння»; загибель і «вічна пам'ять». Відтак пантеон для юних українців формувався здебільшого з «мучеників» і «героїв», чий життєпис не допускали жодних негативних чи «сумнівних» рис, вчинків і слів, зате задовольняли нав'язану ззовні нищівну для національного самоусвідомлення матрицю «приреченого».

Панівна лінійність і глорифікація у біографічній книжці для дітей і підлітків успішно формували в Україні біографічний простір, бажаний для радянської системи. Але її крах, що розпочався з середини 1980-х рр. XX ст., засвідчив тим самим неефективність біографічних стратегій радянського зразка. При всій дієвості та привабливості для пропаганди, в українській книзі для дітей ця модель біографічної реконструкції швидко відійшла у минуле.

Переломні для самоусвідомлення та самоідентифікації українського суспільства буремні події постання Незалежності, низки революцій, підступний напад і виснажлива війна з Росією упродовж восьми останніх років, що за масштабом консолідації суспільства та, на жаль, руйнувань уже дорівнювалася до Другої світової, кардинально змінили форми та способи біографічного письма, створивши принципово інший вітчизняний біографічний дискурс, заснований на виявленні крізь призму життєписання специфіки цивілізаційної ідентичності незалежної України у всіх її складових: етнічної, релігійної, національної, громадянської та євроідентичності¹⁵. На домінуючі позиції вийшло потрактування людини з погляду соціокультурної комунікації, коли біографія розглядається як відкрита система, спосіб і часопростір спілкування та перетворення, а не «зацементований» взірець чи «форма» для штампування «подібних» громадян.

Так поступово панівними стали біографічні моделі, засновані на глокалізації¹⁶ як взаємодії локальних феноменів (у нашому

¹⁵ *Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність*, Київ, 2022, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, <https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2022/05/Tsyvilizatsijna-identychnist-ukrainstva.pdf> [доступ: 7.07.2022].

¹⁶ Н.М. Ілук, *Інтерпретація поняття «глокалізація» у терміносистемі соціальних комунікацій*, «Наукові записки Інституту журналістики» 2013, т. 51, с. 194-197, http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizh_2013_51_43 [доступ: 7.07.2022].

випадку – унікальних вітчизняних біографічних реконструкцій) із досягненнями глобальної мультикультурної цивілізації (тут – глобальними алгоритмами та імперативами життєписання). Як засвідчив досвід, імплементовані у вітчизняний біографічний простір ці нові підходи забезпечили біографічним реконструкціям стереоскопічність і багатогранність відображення життєписів. Л.І. Буряк, на наш погляд цілком слушно, пропонує об'єднати ці нові, у засновку глокалізаційні форми біографічних наративів поняттям «біографічні інсталяції»: „Метод «інсталяції», передусім як мистецький прийом, спроможний відтворити полісюжетний колаж біографічної композиції, у якій біографія особи постає неодмінною складовою частиною часопростору на макро- і мікрорівнях (світ, країна, місто, родина, оточення), віддзеркаленням внутрішнього світу (емоції, рефлексії, асоціації, світоглядні цінності, уподобання), об'єктом реконструкції на відстані часу”¹⁷.

У дискурсі біографічної книги для дітей і юнацтва в Україні глокалізація виявляється у трансформації низки його загальних аспектів та формально – у шляхах реалізації та побутування різних біографічних видавничих проєктів, як то:

а) адаптації, перекладу українською мовою та локальних практиках промоції найуспішніших зарубіжних видань

До прикладу, поява на українському ринку широко знаних серії «Міранда» (Київ: Nebo Booklab Publishing, 2016–2017) чи збірки Е. Фавілли та Ф. Кавалло «Казки на ніч для дівчат-бунтарок: 100 історій про непересічних жінок» (Київ: #книголав, 2016). Варто зауважити, що часто саме в біографічному дискурсі видавцям доводиться адаптувати перекладні видання для дітей інших жанрів. Так, працюючи з книжкою А. Фріт, Дж. Мартін та Е. Джеймс «100 фактів про космос» (Київ: #книголав, 2016), видавництво було вимушене дискутувати із правовласником щодо висвітлення взаємин Сергія Корольова та Валентина Глушка, а також повністю змінити текст на сторінці, присвяченій Леніну, залишивши всю візуальну частину¹⁸;

¹⁷ Л.І. Буряк, *op. cit.*, с. 39.

¹⁸ Про виклики та способи їх вирішення при підготовці перекладних видань для дітей в Україні див.: Ольга Купріян. Додали мапу України, прибрали привида Леніна: як адаптують перекладні

б) модифікації (зазвичай доповнення українськими персоналіями) перекладних видань

Йдеться здебільшого про різного роду енциклопедії та довідники, але також і про збірки біографічних нарисів, як ось «Хороші хлопці: 50 героїв, що змінили світ доброту» Р. Кемпа (Київ: «#книголав», 2020), що була доповнена розворотами про Миколу Пирогова, Антона Макаренка, Вячеслава Чорновіла, Сергія Жадана та Валентина Фречку, створеними українцями – Ю. Марченком (тексти) та Д. Федоринською (ілюстрації);

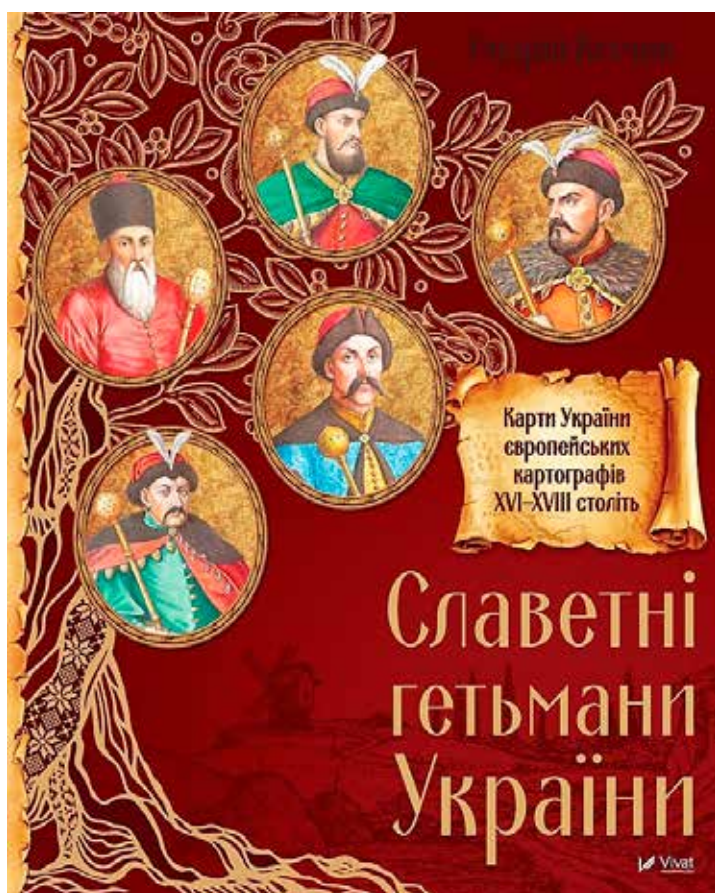

Рис. 1. Розворот-доповнення про провідника українського національно-демократичного визвольного руху кінця 80-х – 90-х рр., Героя України В'ячеслава Чорновіла у виданні Р. Кемпа. Источник: Ю. Марченко, Р. Кемп, Хороші хлопці: 50 героїв, що змінили світ доброту, Київ 2020, с. 78

в) модернізації традиційних вітчизняних біографічних моделей

У довідковій та енциклопедичній книзі цей процес виявився на-самперед у постійному введенні українських діячів у європейський

та загально світовий контекст, наголошенні їхнього вкладу у спільне надбання людства, а також посилені біографічної оповіді документальними свідченнями її достовірності. Так, енциклопедія «Славетні Гетьмани України» Андрія Клімова (Харків: Vivat, 2017) поряд із традиційними життєписами українських гетьманів, їх виразними портретами О. Крутика та вражаючими ілюстраціями С. Якутовича, містить рідкісні європейські мапи XVI – XVIII ст., що дають змогу простежити, як змінювалися уявлення європейців про нашу державу впродовж століть. Розповідь у виданні супроводжується своєрідною «лінією часу» – паралельною хронологією подій і постатей світової історії, – що постійно нагадує дитині-читачеві про загальноєвропейські та світові контексти української історії.

Натомість у книжках-біографіях для наймолодших, модерність виявилася у заміні повсюдної казковості та пасторальності чітким розмежуванням у дитячій уяві фактів біографії персони та художнього відтворення її внутрішнього життя. Зразком такої новітньої біографічної повісті-казки є книжка Світлани Тараторіної «Оця Марія звірів малювала» (Київ: Видавництво, 2020) з ілюстраціями Н. Левицької, присвячена дитинству Марії Примаченко. Авторка лінійно та близько до фактичної біографії оповідає про дитинство художниці, водночас оживляючи в уяві малюка фантастичний світ її казкових персонажів. Коротка біографічна довідка, вміщена наприкінці книги, повністю переводить усе прочитане в актуальну біографічну інформацію. Реалістична, сповнена гумору й драматичних реалій українського села початку минулого століття, оповідь поступово вплітає в себе сюжети відомих малюнків М. Примаченко. Та казкові елементи не міфологізують постать художниці, а лише дають змогу малюкові усвідомити суть її обдарування, поповнити власний біографічний досвід співпереживанням як зовнішньому сценарієві її життя, так і унікальному внутрішньому розвитку художньо обдарованої особистості.

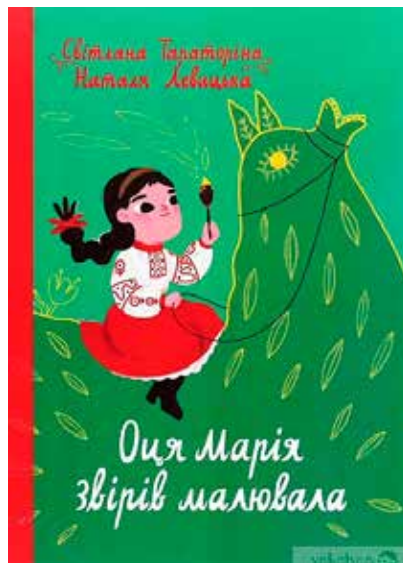

Рис. 3. Книга Світлани Тараторіної «Оця Марія звірів малювала». Источник: С. Тараторіна, Н. Левицька, Оця Марія звірів малювала, Київ 2020

У книжках-біографіях для підлітків модерні зміни помітні найперше у ширшому охопленні усіх проявів характеру та представленні усього різноманіття життєвих практик персонажа, широкому залученні документальних джерел. Так, у підлітковій авторській серії Неллі Топської від київського ТОВ «КТБ «Альфа»» про українських музикантів, діячів театру та живописців (2016–2020 рр.) авторка, зберігаючи лінійність викладу, повністю відходить від звичних радянській біографіці історико-соціальних контекстів, зосереджуючись на цікавому для підлітків наративі почуттів і самопізнання персонажів. Її повісті містять значні масиви его-документів та унікальної інформації про особливості локальної історії та середовища, в якому пройшло життя героя, але залишаються насамперед захопливою історією непересічної особистості у неймовірних обставинах¹⁹;

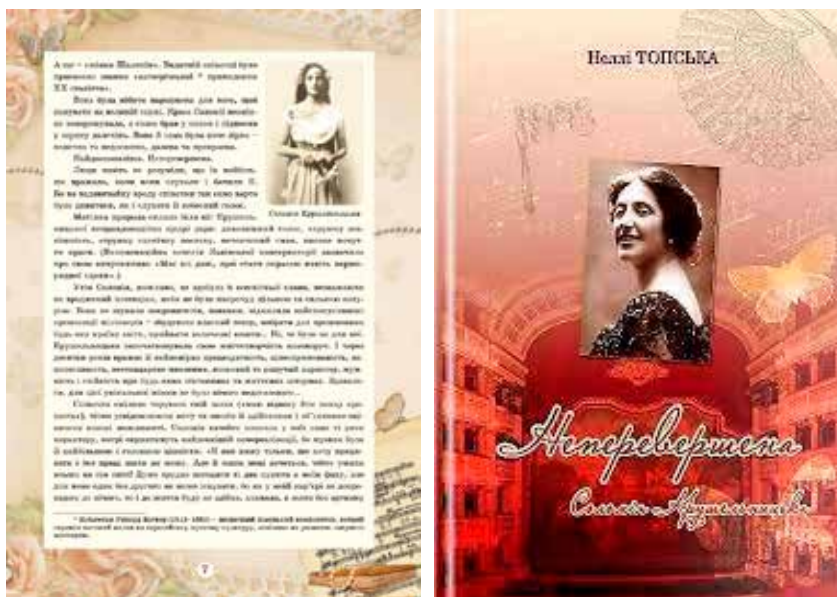

Рис. 4. 4а Обкладинка та сторінка книги Неллі Топської «Неперевершена. Соломія Крушельницька». Источник: Н. Топська, *Неперевершена*. Соломія Крушельницька, Київ 2020

¹⁹ О.В. Бугаева, Н.П. Марченко, *Новітні українські музично-біографічні видання для дітей і юнацтва*, «Українська біографістика» 2020, вип. 19, с. 86–100, Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського, <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/cr-0003917> [доступ: 7.07.2022].

г) адаптації вдалих зарубіжних моделей біографічної реконструкції до запитів українського користувача

Саме ця, одна з перших і найуспішніших в Україні глокалізаційних практик дала змогу досить швидко та кардинально змінити біографічне поле у межах дитячого читання. Залучаючи кращий європейський досвід не лише у готовому вигляді (переклади), а як моделі та алгоритми біографічної реконструкції, дотримуючись яких можна створити принципово інші, порівняно з радянськими біографічними наративи, видавці вчилися і змінювалися самі та формували покоління авторів, здатних творити в модерній біографічній парадигмі. Проте перша та досі найчисленніша в Україні біографічна серія «Життя видатних дітей» (започаткована 2007 р. київським видавництвом «Грані-Т» за прикладом широко знаної серії «Дитинство видатних американців» («Childhood of Famous Americans»)) засвідчила, що на той час дитяча біографіка України все ще перебувала в полоні постколоніального досвіду і лише починала напрацьовувати нові моделі оповіді, адекватні завданням і потребам читача, котрий народився та формується в незалежній країні²⁰. Так само не змогли повністю подолати традиційного смакування «драми життя» героїнь і визначальної ролі чоловіків у їхній долі збірки «Це зробила вона» та «Це також зробила вона» (Київ: Видавництво, 2019), що формально наслідують світовий бестселер Е. Фавілли та Ф. Кавалло «Казки на ніч для дівчат-бунтарок: 100 історій про непересічних жінок» та від початку позиціонувалися як важлива віха на шляху подолання гендерних стереотипів в Україні. Також автори серед «кращих» рис характеру героїнь відзначають зазвичай ті, що традиційно приписують видатним чоловікам, а не притаманні жінкам комунікативні та організаторські здібності, уміння «творити середовище», розважливості тощо.

Натомість найпомітніші на сьогодні вітчизняні біографічні серії «Видатні особистості. Біографічні нариси для дітей» (Київ:

²⁰ Докладно див.: Н.П. Марченко, *Соціокультурні стереотипи в новітній українській біографії для дітей*, «Українська біографістика» 2011, вип. 8, с. 149–174, Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського, <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0000000486> [доступ: 7.07.2022].

ІРІО, 2018–2021)²¹ та «Видатні українці. Люди, які творили історію»²² (Київ: ІРІО, 2018–2021), що їх створюють автори покоління, сформованого на модерній зарубіжній біографії (яка сприймається ними зазвичай уже мовою оригіналу), позначені чіткою орієнтацією на західноєвропейські зразки. Життєпис кожного персонажа лінійно представлений низкою коротких розділів із запитаннями наприкінці, покликаними привернути увагу дитини до основної фактологічної інформації. Стиль оповіді вирізняється не притаманною раніше українській дитячій книзі раціональністю, відсутністю описовості, домінуванням дієслів та іменників. Це серйозна відверта розмова, у якій герой не завжди чинить у межах усталених соціальних практик, переживає як радісні, так і гіркі хвилини, переймається питаннями матеріального достатку, самореалізації, налагодженням побуту такою ж мірою, як і «високим», конфліктує та протистоїть, зрештою помирає, залишаючи по собі здобутки і добру пам'ять. Наприкінці кожне видання містить «Важливі дати» життя персони, переліки її відзнак, словничок, а також бібліо-, відео- й аудіографію. Головне, у цій серії, на відміну від пострадянського дискурсу, особа не позиціонується винятково виразником типових «взірцевих» життєвих практик, а є особистістю з неповторним, але мотивуючим життєвим досвідом. Її життєвий сценарій – не зразок, а модель можливої поведінки в межах ситуацій, із якими дитина може зіткнутися в житті. Читача закликають шукати власні шляхи відбутися як успішна особистість, а не «слідувати ідеалові».

Источник: Книги серії «Видатні українці»: О. Промахов, Ігор Сікорський, Київ 2019; І. Панасов, Леонід Каденюк, Київ 2019; О. Шутко, Роксолана, Київ 2018; О. Опанасенко, Любомир Гузар, Київ 2019; І. Панасов, М. Рубан, Кузьма Скрябін, Київ 2019; І. Панасов, Валерій Лобановський, Київ 2019.

²¹ Вийшли друком 18 книг про: Л. да Вінчі, Б. Гейтса, В. Діснея, С. Джобса, А. Ейнштейна, І. Маска, Б. Паскаля, Н. Тесла, Г. Форда, Ч. Чапліна, В. Черчилля, М. Цукерберга, А. Шварценегера, В. Шекспіра, а також М. Кюрі, М. Тетчер, О. Хепберн, Коко Шанель.

²² Вийшли друком 7 книг про: Л. Гузара, Л. Каденюка, В. Лобановського, М. Примаченко, Роксолану, І. Сікорського, Кузьму Скрябіна.

Рис. 5. Книжки серії «Видатні українці. Люди, які творили історію»

д) створення унікальних моделей біографічних реконструкцій

Поряд із засвоєнням і пристосуванням до вітчизняних умов і потреб зарубіжного досвіду творення біографічних наративів для дітей і підлітків, в Україні виникли унікальні вітчизняні проекти. Зазвичай кожний із них з'являвся як актуальна відповідь на запит суспільства відкрито проговорити певні складні питання (як ось інклюзивність, національні, релігійні спільноти та меншини в країні тощо) чи консолідувати погляди щодо окремих постатей (до прикладу, С. Петлюра, С. Бандера). Не маючи на меті в цій статті оглянути їх усі, спинюся на окремих, які знаменували ті чи інші зрушення в біографічному полі кола дитячого читання.

Одним із перших таких власне українських модерних проектів стала серія біографічних оповідок-«розслідувань» для підлітків «12 балів» (започаткована 2011 р. київським видавництвом «Зелений пес»)²³, покликана спонукати школярів критично проаналізувати та скласти власну думку щодо дискусійних моментів і подальших інтерпретацій життя та діянь видатних співвітчизників (зокрема таких складних постатей, як І. Мазепа чи С. Бандера). У привабливій формі детективного розслідування юні читачі отримують документальні свідчення щодо кожної постаті поряд із найпоширенішими стереотипними твердженнями про неї та мають змогу самостійно зробити висновки, засновуючись на фактах та власних цінностях.

²³ Київське видавництво «Зелений пес» перевидало в оновленому дизайні 2016 р.

Рус. 6. Книга Віти Левицької «Степан Бандера і я» із серії «12 балів».

Источник: В. Левицька, Степан Бандера і я, Київ 2011

Беззаперечним досягненням сучасної біографіки для дітей стала започаткована у 2015 р. львівським «Видавництвом Старого Лева» серія виданих у форматі арт-буків абеток-енциклопедій «Від А до Я», котру вирізняє унікальна «родина» концепція, що поєднує смислоутворюючий дизайн із наукоємною інформацією про постать, дібрані таким чином, щоб зацікавити як дитину, так і дорослого читача. Таким чином книжка працює з кількома поколіннями громадян, «м'яко» долаючи внутрішні стереотипи та застороги і корегуючи їхні уявлення про певні події, постаті та явища. Розташовані в абетковому порядку короткі оповіді розкривають крізь «біографію факту» різні сторони буття певної особистості та пов'язаних із нею реалій, уникаючи будь-яких оціночних суджень чи емоційних означень. Рівноцінну з тестом роль відіграє ілюстративний ряд і дизайн видання (світлини, добір паперу та барв, шрифти, розташування та забарвлення окремих елементів тощо). Завдячуючи зоровим образам, висловлені сенси обростають додатковим смисловим навантаженням, tworячи гармонію живого буття Людини.

Рис. 7, 7а., 7б. Книга про Митрополита Андрея Шептицького із серії «Від А до Я».
Источник: О. Думанская, Г. Терещук, Шептицький від А до Я, Львів 2015

Оригінальним і напрочуд дієвим способом налагодження біографічної комунікації між дітьми та дорослими та долання сформованих у старших стереотипів, а також дієвим інструментом формування локальних ідентичностей як складових єдиного громадянського простору країни стали видавничі проекти, що включають у себе безпосередню взаємодію з юним читачем уже на етапі створення книжки. Так, перша в історії української книги для дітей збірка, присвячена вітчизняній інженерії – «Наші. Інженерна історія України» Олени Шульги (Київ: Моя книжкова полиця, 2021)²⁴ створена командою проєкту «Інженерний тиждень» за підтримки «Українського культурного фонду»: діти та підлітки на рівні з дорослими досліджували історію свого міста чи села, аби відшукати інформацію про понад 50 відомих і призабутих українських інженерів. Кожна розповідь супроводжується QR-кодами, що дають можливість зрозуміти, що саме наштотувало інженера на винахід, або відтворити його фрагмент, містить значний фактичний матеріал (згадки в тогочасній пресі, архівні документи тощо) та занурює читача в конкретику буття України як країни підприємців і винахідників, завжди нерозривно

²⁴ Прочитати про проєкт, а також книгу онлайн (зокрема англійською) можна за посиланням: *Наші. Інженерна історія України*, ГО «Про.Про.Лаб», <https://nashi.engineeringweek.org.ua/ukraine/index.php> [доступ: 7.07.2022]. Наприкінці 2021 року «Наші. Інженерна історія України» потрапила до рейтингу «Топ БараБуки: найкращі родинні видання 2021 року», отримавши спеціальну відзнаку від «Музею науки» Малої академії наук України.

пов'язаної з поступом людства. Дитина дізнається про те, як багато зі звичного нині світ запозичив саме з українських теренів (електродугове зварювання М. Бенардоса, електричний трамвай Ф. Піроцького, гелікоптер І. Сікорського та ін.), та як і чому окремі винаходи українців були забуті (як ось, відкриття Х-випромінювання І. Пулюя, скачковий механізм Й. Тимченка чи перше у світі телевізійне пере-силання за допомогою електронних телевізійних пристроїв Б. Грабоського, газова лампа Я. Зена й І. Лукасевича тощо). Родзинкою видання є оригінальні оповіді про персоналії та винаходи локального рівня (скажімо, цивільний дирижабль Ф. Андерса й радіостанції С. Айзенштейна) та ті, значущість яких ми рідко усвідомлюємо (як ось, хірургічна маска І. Мікулича-Радецького, чоботи на блискавці В. Аралової чи розбірний рамковий вулик П. Прокоповича).

Так само модерним за суттю та глокалізаційною моделлю творення став проєкт Ольги Герасимової «Еллісів та еллісівці. Українці в Норвегії» (Київ: Жнець, 2021). Яскрава динамічна книжка про старшу доньку Ярослава Мудрого Єлизавету (норвезькою – Еллісів) – дружину норвезького короля Гаральда та знакову постать історії Скандинавії – творилася у межах бакалаврського проєкту студентки Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка у співпраці з Українською школою «Еллісів» в Осло. Видання розкриває сучасний погляд дітей в Україні та діаспорі на історичну постать, яка єднає їх крізь час і простір.

Рис. 8. Книга Ольги Герасимової «Еллісів та еллісівці. Українці в Норвегії».

Источник: О. Герасимова, *Українці в Норвегії*, Київ 2021

У контексті глокалізації слід згадати також сучасні біографічні проекти для дітей, створені у межах локальних соціальних проєктів земляками відомої особистості. Скажімо, озвучена низкою відомих медійних персон України аудіо книга для підлітків Наталії Дев'ятко «Скарби Олександра Поля» (Бібліотека української діаспори²⁵) та арт-бук для молодших школярів «Я, Олександр Поль» Д. та В. Капранових, М. Паленка, Е. Слободянюк, Н. Дев'ятко та Д. Каюка (Дніпро, 2020) були створені в ході загальноміської програми «Рік Олександра Поля у Дніпрі».

Із появою в Україні видавництва, які спеціалізуються виключно на дитячій книжці non-fiction, відбувся якісний стрибок у біографічній книжці для дітей та підлітків. Найяскравіші зміни засвідчує діяльність київського видавництва «Портал». Видана з нагоди 150-річчя від дня народження Лесі Українки для підлітків книжка Наталки Малетич в оформленні М. Фої «Леся. Мандрівний клубочок» (Київ: Портал, 2021)²⁶ – перше, насправді концептуально нове (і формою, і змістом) видання для дітей про багатозначну й складну ключову постать української культури. Друковану книжку супроводжують детальний бекграунд за QR-кодом та ігрова закладка, що допомагає дорослим глибше зрозуміти контекст і «знайти правильні слова» для обговорення. Уже сама назва «обнулює» створені за радянських часів «різновекторні кліше» про письменницю: вперше Ларисі Косач-Квітці дали те символічне означення, котрим вона САМА себе іменувала – *boule vagabonde* (мандрівний клубочок). І в цій повазі до особистості й факту її буття, а не потреб інтерпретації чи ідеологічної доцільності – та велика зміна, що відбулася нарешті в біографістиці для дітей в Україні. У її осерді повсякчас жива людина, а не офіційний портрет.

Книжку слід сприймати в єдності тексту, ілюстрацій і видавничого оформлення, котрі творять єдиний зміст. Авторка оперує лише фактами, не намагаючись емоційно нав'язати своє чи будь-чие ставлення до Лесі Українки. Читач поринає в доказово-документальний наратив, зорганізований за певними тематичними кластерами, що розгортаються в межах хронології життя письменниці. Видання

²⁵ Аудіокнига «Скарби Олександра Поля», YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=stHoNXnBFaA> [доступ: 7.07.2022].

²⁶ Докладно див.: Н.П. Марченко, *Леся Українка...*, с. 144–165.

втілює новітню біографічну модель дитячої книги, розрахованої на розвиток критичного мислення в юні, покликане давати їй науково достовірний багатоаспектний фактологічний матеріал щодо особистості, а не «єдиноправильну» взірцеву форму для наслідування. Уперше в дитячому виданні втілено концепт культурологічного багатозарового полісемантичного метатексту поетеси та наголошено інтелектуалізм і розмаїття культурних контекстів у її натурі та долі.

Щодо глокалізаційних трансформацій у низці загальних аспектів біографічного поля кола дитячого читання, то найперше зазнали змін принципи добору персонажів, що стали співмірними загально світовим тенденціям.

Рис. 9. 9а. Обкладинка та розворот книжки Наталки Малеч «Леся. Мандрівний клубочок». Источник: Н. Малеч, Леся. Мандрівний клубочок, Київ 2021

Так, після 2014 р. поряд із традиційними постатями сформованого державними інституціями «офіційного пантеону» в дитячому читанні масово з'явилися книги-бестселери, в основі яких – культовий герой певного покоління чи «людина з екрану» (скажімо, В. Лобановський, Кузьма Скрябін, М. Цукерберг, І. Маск та ін.). Звичними у дитячому біографічному читанні стали також раніше відсутні в ньому мотивуючі оповіді про визначних академічних учених (Є. Патон, І. Сікорський, С. Корольов та ін.), інженерів (Н. Малишева, Ю. Кондратюк, Ф. Терещенко, О. Антонов, М. Янгель та ін.), діячів церкви (Андрей Шептицький, Любомир Гузар та ін.), українців та українок, які зреалізували

себе за межами країни і є всесвітньо знайомі (Роксолана, Квітка Цісик та ін.), а також представників національних спільнот, які позиціонуються як діячі української культури або жили й працювали в Україні (А. Кримський, Г. Меїр, В. Городецький, С. Лем та ін.). Розгортання феміністичного дискурсу сприяло тому, що у разі зросла кількість персоналій-жінок і сфер їхньої діяльності (поряд із традиційними життєписами діячок культури та історії з'явилися біографії жінок, які зреалізували себе у науці, бізнесі, військовій справі, спорті, церковному житті тощо).

Вплинув процес глокалізації і на розширення тематики та проблематики біографічних видань для дітей та підлітків. Найбільше значимою та помітною зміною в Україні останнього десятиліття стало стрибкоподібне зростання гендерної проблематики. Цей феномен нині трактується в межах широкого інклюзивного, а не власне феміністичного дискурсу, що пов'язано зі зв'язком між формуванням самоідентичності дитини та біографічним читанням. Як зазначає американський дослідник дитячого читання В.Б. Лукенбіл (W.B. Lukenbill)²⁷, на самооцінку дитини значною мірою впливає те, як вона сама та суспільство розглядають групу (зокрема стать) до якої дитина належить. А що біографічні видання маркують ці погляди, біографічне читання стає: „... головним елементом у цьому соціальному контексті, який формує наші погляди на себе та на інших”²⁸.

Одна з визначальних «лінз», поряд із іншими, (раса, етнічна приналежність, економічний статус, здібності тощо), крізь які дитина від початку ідентифікує себе, є стать. Відтак гендерна ідентичність є однією з основоположних у становленні особистості, а гендерно марковані біографічні видання для дітей і юнацтва – визначальними для поступу спільноти²⁹.

Також у колі дитячого читання в Україні останнього десятиліття широко з'явилася християнська біографіка, розрахована на читання як воцерковленими, так і світськими дітьми. До прикладу,

²⁷ W.B. Lukenbill, op. cit.

²⁸ Ibidem, p. 12.

²⁹ Докладно див.: Н.П. Марченко, *Дискурс жіночої долі в сучасній українській біографічній книзі для дітей і юнацтва*, «Українська біографістика» 2020, вип. 20, с. 68–87, Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського, <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004159> [доступ: 7.07.2022].

модерні наративи прочитання біографії людини воцерковленої крізь призму українського бачення феномену святості представлені в збірці «Посиденьки зі святыми. 60 неймовірних історій. Життя святих не тільки для дітей» (Львів: Свічадо, 2021). Написані зрозумілою мовою від першої особи, життєві історії створюють у читача враження дружнього спілкування з найвідомішими святыми й блаженними (від апостолів Петра й Павла до блаженних Климентія Шептицького, Миколая Чарнецького та святих Матері Терези й Івана Павла II). Поряд із біографією дитинства, зосередженою на травматичних досвідах, формується біографічний наратив нової героїки. До прикладу, активна учасниця Майдану Х. Лукашук у книжці-картинці «Михайло Сорока» (Брусилів: Дискурс, 2018) шляхом гармонійного поєднання мінімалістичного контрастного малюнка, вишуканого дизайну та динамічної оповіді актуалізувала для юні долю несправедливо забутого героя УПА Михайла Сороки, якому завдячують життям як українці, так і литовці, євреї, білоруси та поляки. Важливо, що авторка схиляє дитину на шлях толерантності й міжкультурного діалогу, а не протистояння та ворожості до всього «іншого».

Рис. 10. Книжка «Посиденьки зі святыми. 60 неймовірних історій. Життя святих не тільки для дітей». Источник: Посиденьки зі святыми. 60 неймовірних історій.

Життя святих не тільки для дітей, Львів 2021

Поряд із біографією дитинства, зосередженою на травматичних досвідах, формується біографічний наратив нової героїки. До прикладу, активна учасниця Майдану Х. Лукашук у книжці-картинці «Михайло Сорока» (Брусилів: Дискурс, 2018) шляхом гармонійного поєднання мінімалістичного контрастного малюнка, вишуканого дизайну та динамічної оповіді актуалізувала для юні долю несправедливо забутого героя УПА Михайла Сороки, якому завдячують життям як українці, так і литовці, євреї, білоруси та поляки. Важливо, що авторка схиляє дитину на шлях толерантності й міжкультурного діалогу, а не протистояння та ворожості до всього «іншого». Водночас почали з'являтися твори для дітей, героями яких є безпосередні учасники нинішнього жорстокого протистояння із широкомасштабним вторгненням Росії в Україну. Так, казкарка Ірина Мацко, яка нині знайшла прихисток від війни у Польщі, створила та поширила у мережі перші біографічні оповіді-казки про своїх земляків – мужніх воїнів, котрі поряд із іншими до останнього тримали оборону Азовсталі в Маріуполі: «Розлючена вишиванка. Казка про Михайлика та сталевих воїнів», присвячену 42-річному морському піхотинцеві Михайлові Діанову³⁰, та «Пташка зі сталі»³¹ про 21-річну поетку, акторку, парамедика-добровольця Національної гвардії України Катю «Пташку». Попри весь жах війни, це історії про любов і силу Добра, про Світло, котре ніколи не поступиться тьмі.

Підсумовуючи, маємо наголосити, що притаманна посттоталітарним суспільствам глорифікація життєписів у книжці для дітей і підлітків в Україні поступилася місцем глокалізаційним практикам насамперед тому, що загалом життя на локальному рівні стало глобально персоналізованим: буденність юного українця персоналізує розростання Інтернету, мультикультуризм, який наголошує на особистих досягненнях, поширення фемінізму та інших ціннісних

³⁰ Історію можна прочитати за посиланням: І. Мацко, *Розлючена вишиванка. Казка про Михайлика та сталевих воїнів*, Facebook, post 7 червня 2022, <https://www.facebook.com/matsko.ira> [доступ: 7.07.2022].

³¹ Історію можна прочитати за посиланням: І. Мацко, «Пташка зі сталі» – чудова казка, яку має прочитати кожен українець!, Історії для натхнення, https://www.istoriyi.com/13885/?fbclid=IwAR06CFxz7j_f3Rx-I-IVzx9tXhdb4oF05fa4FNPzt6i-K9UChK9rXFsi6Cw [доступ: 7.07.2022].

систем. І все це потребує так само персоналізованих зразків на будь-який випадок.

Як значима складова української біографіки та соціокультурний феномен вітчизняна біографіка для дітей і підлітків: „...сприяла еволюції українського суспільства, що за роки незалежності пройшло складний шлях трансформацій, визначаючи власну ідентичність, виробляючи найбільш ефективні механізми додання радянських стереотипів та культивування національних цінностей”³².

У процесі формування біографічного простору в колі дитячого читання на глокалізаційних засадах в Україні за останнє десятиліття узвичаїлися загальноєвропейські стратегії та моделі біографічної реконструкції та промоції біографічного знання (біографічні серії, книжки-картинки, комікси та ін.) а також обов’язковим імперативом стало наголошення українського контексту як важливого та постійно присутнього елементу загальносвітової парадигми.

Завдяки зближенню підходів і принципів добору персоналій в Україні із прийнятими в розвинутих демократичних суспільствах, у рази зросла кількість персоналій-жінок, з’явилися раніше відсутні оповіді про кумирів молоді, академічних вчених, діячів церкви, інженерів, українців, які зреалізували себе за межами країни та є всесвітньо знайомими, представників національних спільнот, які позиціонуються як діячі української культури або жили й працювали в Україні.

Розширення проблематики біографічних наративів призвело до панування мотивуючої біографії, стрибкоподібного зростання гендерної тематики, появи «незразкових» та інклюзивних успішних біографічних моделей, переосмислення травматичного «негероїчного» досвіду тощо.

Поступово біографіка для дітей і юнацтва в Україні трансформується у багаторівневий континуум зв’язків всередині особистості, між особистістю й соціумом, особистістю та історією, що призводить до динамічного розширення та зміни персоналій у її межах і дроблення пантеону відповідно до запитів конкретного читача-дитини.

³² Л.І. Буряк, *op. cit.*, с. 41.

Streszczenie

Książka biograficzna dla dzieci i młodzieży (to wybór osobowości, ich czynów i epizodów z ich życia, a także wyjaśnienie przyczyn ich działań itp.). Żywo odzwierciedla wartości społeczeństwa na pewnym etapie jego rozwoju, a także jego wyobrażenia o własnej tożsamości, wzorcach życia i życiu itd. W czasach ukraińskiej niepodległości biograficzna książka dla dzieci odzwierciedlała postkolonialne i posttotalitarne rany społeczeństwa oraz jednostki, przeszła etap gloryfikacji i romantyzmu osobowości narodowych, przemysłów i ponownego oceniania panteonu państwa i „kultury pamięci”, a obecnie znajduje się na etapie globalizacji, wprowadzając w kontekst światowy nowe formy i zasady tworzenia narracji o losach i wartościach, tożsamości i samostanowieniu, skoncentrowanych na dzieciach i młodzieży.

Summary

A biographical book for children and teenagers (a selection of personalities, their actions and episodes from their lives, as well as an explanation of the reasons for their actions, etc.). Vividly reflects the values of a society at a certain stage of its development, as well as its ideas about its own identity, life and life patterns, etc. During the times of the Ukrainian independence, the biographical children's book reflected the post-colonial and post-totalitarian wounds of society and the individual. It passed the stage of glorification and romanticism of national personalities, reflections and reassessing the pantheon of the state and the "culture of memory". Currently it is at the stage of globalization, introducing into the global context the new forms and principles of creating narratives about fate and values, identity and self-determination, focusing on children and youth.

Słowa kluczowe: biografistyka, globalizacja, Ukraina, dzieci, literatura dla dzieci, tożsamość, wartości osobowe

Keywords: biography, globalization, Ukraine, children, literature for children, identity, personal values

Bibliografia

Źródła

«Скарби Олександра Поля», Аудіокнига, YouTube, <https://www.youtube.com/watch?v=stHoNXnBFaA> [доступ: 7.07.2022]

Literatura

Lukenbill W.B., *Biography in the lives of youth: Culture, society, and information*, Westport 2006

Yakovlyeva V., *Children's Agency in Remembering: An Intergenerational Approach to Social Memory*, in: *Bringing Children Back into the Family: Relationality, Connectedness and Home*, eds. S. Frankel, S. McNamee, L.E. Bass, "Sociological Studies of Children and Youth" 2020, vol. 27, p. 57–71

Антропологічний код української культури і цивілізації (у 2 кн.), Київ 2020, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, кн. 1: https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/antropolohichniy_kod_book1.pdf, кн. 2: https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/10/antropolohichniy_kod_book2.pdf [доступ: 7.07.2022]

Бауман З., *Плинні часи. Життя в добу непевності*, Київ 2013

Бугаєва О.В., Марченко Н.П., *Новітні українські музично-біографічні видання для дітей і юнацтва*, «Українська біографістика» 2020, вип. 19, с. 86–100, Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського, <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0003917> [доступ: 7.07.2022]

Буряк Л.І., *Українська біографіка «плинних часів»*, «Українська біографістика» 2020, вип. 19, с. 33–52, Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського, http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2020_19_5 [доступ: 7.07.2022]

Іщук Н.М., *Інтерпретація поняття «глокалізація» у терміносистемі соціальних комунікацій*, «Наукові записки Інституту журналістики» 2013, т. 51, с. 194–197, http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizh_2013_51_43 [доступ: 7.07.2022]

Марченко Н.П., *Дискурс жіночої долі в сучасній українській біографічній книзі для дітей і юнацтва*, «Українська біографістика» 2020, вип. 20, с. 68–87, Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського, <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004159> [доступ: 7.07.2022]

Марченко Н.П., *Леся Українка та дитяче читання: тенеза репрезентацій постаті письменниці*, «Українська біографістика» 2021, вип. 21, с. 144–165, Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського, http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2021_21_12 [доступ: 7.07.2022]

- Марченко Н.П., *Соціокультурні стереотипи в новітній українській біографіці для дітей*, «Українська біографістика» 2011, вип. 8, с. 149–174, Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського, <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0000000486> [доступ: 7.07.2022]
- Мацко І., *«Пташка зі сталі» – чудова казка, яку має прочитати кожен українець!*, Історії для натхнення, https://www.istoriyi.com/13885/?fbclid=IwAR06CFxz7j_f3Rx-I-IVzx9tXhdb4oF05fa4FNPzt6i-K9UCbK9rXFSi6Cw [доступ: 7.07.2022]
- Мацко І., *Розлючена вишиванка. Казка про Михайлика та сталевих воїнів*, Facebook, post 7 червня 2022, <https://www.facebook.com/matsko.ira> [доступ: 7.07.2022]
- Наші. Інженерна історія України, ГО «Про.Про.Лаб», <https://nashi.engineeringweek.org.ua/ukraine/index.php> [доступ: 7.07.2022]
- Попик В.І., *Біографіка як феномен науки і культури*, «Українська біографістика» 2020, вип. 19, с. 15–32, Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського, http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2020_19_4 [доступ: 7.07.2022]
- Попик В.І., *Біографіка: феномен культури і науки, інформаційний ресурс суспільства*, Київ 2021, Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського, <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004201> [доступ: 7.07.2022]
- Попик В.І., *Знакові постаті національної історії та культури*, «Українська біографістика» 2016, вип. 14, с. 8–28, Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського, http://nbuv.gov.ua/UJRN/ubi_2016_14_4 [доступ: 7.07.2022]
- Українська біографіка ХХІ століття: мозаїка контекстів і форм*, ред. В.І. Попик, Київ 2021, Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського, <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004200> [доступ: 7.07.2022]
- Українські енциклопедії: типологія, стиль, функції*, Київ 2018
- Цивілізаційна ідентичність українства: історія і сучасність*, Київ, 2022, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, <https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2022/05/Tsyvilizatsijna-identychnist-ukrainstva..pdf> [доступ: 7.07.2022]